

ערש"ק ו' טבת תשס"ט

על איזה חטא העגלה מכפרת

איסור עגלה ערופה בהנאה

עומקא דפרשה

גילוי הרוצה ע"י התולעים

השפעת סביבתית

שער הציון

פר' ויגש - בענין עגלה ערופה

גילוי
כ"ה

איסור עגלה ערופה בהנאה

הרב יהודה כץ

תנן בקידושין (נו): המקדש בעגלה ערופה אינה מקודשת, ומשום דאסורא בהנאה, ובגמ' (נז) יליף ליה מקרא דכפרה כתיב בה כקדשים, ובתוס' ד"ה כפרה דכתיב "כפר לעמך ישראל" וקדשים אסורים בהנאה, שהרי מועלין בהם.

והקשו שם התוס' ז"ל, "תימה דבכריתות מפי' ליה מוערפו שם שם תהא קבורתה, וי"ל דתרויהו צריכי דאי משום כפרה ה"א דוקא מחיים אסורה בהנאה כמו קדשים אבל לאחר עריפה מותרת כיון שנעשית מצותה, להכי איצטריך וערפו שם, ואי מוערפו שם לחוד הו"א דוקא לאחר עריפה אסור בהנאה אבל מחיים לא להכי איצטריך כפרה", עכ"ל.

הנה מבואר בתוס' דמקרא דכפרה ילפינן רק מחיים, אבל לאחר מיתה ילפינן מקרא דוערפו שם שם תהא קבורתה.

ויש לחקור אחר דילפינן דמחיים דין קדשים יש בה וזהו טעם איסורה לכאור' דהוי כקדשים, ולאחר מיתה לאו משום קדשים ילפינן, ויש לדון אם טעם האיסור לאחר מיתה הוא טעם איסור אחר לגמרי והוי כערלה וכלאי הכרם ואי"ז אסור משום קדשים כלל, או אפשר דמוערפו שם ילפינן דאיסור דמחיים נמשך והולך עד אחר מיתה.

ויש לתלות אולי נ"מ בזה לפי"מ דנראה בתו"י יומא (ס) דנסתפק דיהיה דין מעילה בעגלה ערופה. יעוי' שרידי אש (ח"ב סי' נד) שנקט דהתו"י שם נסתפקו בזה, אמנם בתו"י שם (נט) מבואר דודאי אין דין מעילה בעגלה ערופה ויעוי' נחל איתן סי' י"ג סעיף ח' ס"ק א' שהביא דברי המאירי קידושין (נז) דמבואר לכאור' דאיכא מעילה, אמנם הביא שם דברי המאירי פסחים (כו) דאין קרבן מעילה כיון שאין ראוי לפדיון הוי כחטאות המתות.

ויעוי"ש שהביא דברי תוס' הרשב"א [שהוא מהר"ש משאנץ] על פסחים (כו) שתירץ הקושיא אמאי צריך ב' פסוקים לאסור עגלה ערופה בהנאה, אמר לי רבי דמעילה ילפינן בעגלה ערופה מדכתיב בה כפרה כקדשים, ומבואר ג"כ שיש מעילה, עיי"ש עוד ראשונים דס"ל הכי.

וא"כ יש לדון מה דין עגלה ערופה אחר עריפתה, דלא ילפינן מקדשים, אי אית בה מעילה או לאו.

ויש להוכיח בדגמ' פסחים (כו) אמ' דדבר שנעשית מצותו אין מועלין בו, והקשו דאמאי לא ילפינן מאפר דתרומת הדשן דאע"פ שנעשית מצותו מועלין בו, ות"י דהוי תרומת הדשן ועגלה ערופה ב' כתובים הבאים כאחד ובי' כתובים הבאים כאחד אין מלמדים.

ולכאור' כל הענין דנעשית מצותו הוא ענין לקדשים, וענינו הוא אם נפקע הקדושה אחד דנעשית המצוה, ועי"ז קאמר דתרומת הדשן ועגלה ב' כתובים הבאים כאחד דאמרי דלא נפקע קדושתו, ומבואר דאתו איסור דמחיים קיים גם לאחר מיתה, דאי נימא דהוא איסור מחודש ואיסור דקדושה דמחיים פקע, א"כ איך שייך ללמוד מכאן דלא אמ' נעשית מצותו, אדרבה משום דנעשית מצותו אזלא לה קדושה ונפקע האיסור דמחיים, וא"כ אמ' נעשית מצותו, ומוכח לכאור' דבאמת איסורא דמחיים נשאר אחר מיתה.

הרב מרדכי וויסמן

על איזה חטא העגלה מכפרת

איתא בסוטה (לח): א"ר יהושע בן לוי אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין שנאמר: "וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה", וכי על לבנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הם, אלא לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה.

והקשה המהרש"א איך מוכיחה הגמ' מדברי זקני העיר שהעגלה באה בשביל צרי העין, והרי לכאורה אדרבא משמע להיפך, שהרי הם מתודים ואומרים שלא ראוהו כלל שיפטרנוהו בלא מזונות, ואפילו הכי מביאין עגלה ערופה. ותירץ דהכי קאמר, ידינו לא שפכו את הדם הזה, דהיינו שאנחנו לא היינו צרי העין, אבל מ"מ שמא אחד משאר העם שפגע בו היה צר עין ולא ליווהו במזון, ועי"ז אומרים כפר לעמך ישראל, ע"ש. ולפי"ז מבואר דכפרת העגלה ערופה היא רק על מי שנהג שלא כהוגן והיה צר עין. ואולי י"ל באופן אחר, שבאמת הוידוי ובקשת הכפרה הוא על כל הציבור, ד"ל שבזה גופא שלא ראו יש איזה בחינה של צרות עין, במה שלא דאגו לחפש ולראות שמא יש כאן אורח שצריך מזונות ולויה, וזה גופא מה שאומרים "לא ראינוהו וכו'", והיינו שמתודים על הפגם שלא ראינוהו וכו'.

אלא דבעיקר דברי הגמ' דעגלה ערופה באה בשביל צרי העין, צ"ע ממה דאיתא בערכין (זט) דעגלה ערופה מכפרת על שפיכות דמים.

עוד יל"ע ממה דאיתא ביומא (כג) ת"ר מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש, קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו, נטל סכין ותקע לו בליבו, עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו כל בית ישראל שמעו, הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך, אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות, געו כל העם בבכיה. וקאמר שם בגמ' דבאמת לא היה שם דין הבאת עגלה ערופה, שהרי אין מביאין עגלה בירושלים, ועוד שהרי כתיב בעגלה ערופה שרק אם לא נודע מי הכהו, אלא שאמר כן רבי צדוק להרבות בבכיה. ופירש המהרש"א שהרי בהבאת עגלה ערופה כתיב ונכפר להם הדם, אבל כאן שאי אפשר להביא עגלה ערופה במה יתכפר הדם. ולכאורה מבואר כאן דענין כפרת עגלה ערופה הוא לא על צרי העין, אלא על עצם מה שנעשה אצלם רציחה, שהרי כאן במעשה לא שלחוהו בלא מזונות ולא שייך כאן צרות עין של הציבור. וכע"ז הקשה בספר נחל איתן (סי' יז סעי' א' סק"ה), וע"ש עוד בס' הנ"ל סק"ו ובס' טו סעי' ב' סק"ג שהוכיח גם מסוגיא בב"ב דמבואר דטעם דהעיר הקרובה לחלל מביאין את העגלה משום שמסתבר שמשם בא הרוצח, א"כ מוכח שהכפרה הוא על שיצא הרוצח מאתם, ולא רק משום צרות עין שנתנו לנהרג לצאת בלא מזונות. וע"ש באריכות שר"ל דהסוגיות חלוקות, או דאין זה כפרה על צרות עין, אלא שמעגלה ערופה ילפינן כמה גרוע צרות עין ע"ש. אלא דעדיין צ"ע למה צריכים כפרה שיצא מאתם הרוצח, מה פשעו בזה ומאי הוה להו למי עבד.

ובספר באר שבע סוטה דף (מה) ד"ה ומודיין, ומבואר בנחל איתן, כתב בשם המפרשים וז"ל, דהעיר הקרובה מביאה עגלה ערופה משום שעוונותיהם גרמו שיאיר תקלה זו בשכונתם כי מגלגלין חובה ע"י חייבים, שאילו היה להם זכות היה מגין לבל תאיר תקלה זו בשכונתם, כההיא עובדה דרבי יהושע בן לוי שנהרג איש קרוב אל עירו ונמנע אליהו מלהראות עליו כמה ימים, ואחר שחזר אליהו ונתראה לו אמר לו ריב"ל למה לא ראיתך זה כמה ימים אמר לו אלו זכות לא נהרג איש בקרוב אליך.

ואולי יש להוסיף עוד עפ"י"מ שהביא בנחלת שי ח"ג פרשת פנחס (כה), (יא) בשם הראשונים שאם אחד מישראל עושה עבירה הטענה היא על כלל ישראל, דאם אחד עושה עבירה, סימן הוא שהכלל אינו כשורה, דאם היו הכלל כראוי לא היו מגיעים לעוונות מכח ההשפעה שיש להכלל, ע"ש עוד. ולפי"ז י"ל שזהו הטענה על בני העיר שיצא משם הרוצח, שע"כ יש איזה חסרון ופגם בכל הנהגת בני העיר, שע"כ כן יצא מהם רוצח.

"כפר לעמך ישראל וגו'" (דברים כא, ח), בתרגום יונתן בן עוזיאל פירש וז"ל, "ויתכפר להון על דמא, ומן יד נפקין נחיל דמורנין (פירוש נחיל של תולעים) מגו פרתא דעגלתא (מטבור העגלה) ונגדין ואלין (ונמשכין והולכין) עד אתרא דקטולא תמן וסלקין עלוי, ואחדין בי דינא יתיה ודיינין יתיה", עכ"ל. והביאו בריקאנט.

ובספר נחל קדומים להחיד"א כתב בשם ליקוטי גאוני קמאי אשכנז ז"ל: "ואתה תבער דם הנקי, ס"ת רימה, רומז למש"כ במדרש שהיתה חבל של רימה יוצאת מן העגלה עד בית הרוצח, וכשהיה נודע הדבר עושין בו המשפט. ומוסיף החיד"א: "וגם י"ל עוד, שגם הוא ס"ת ימהר, רמז שהרימה מה"ר ימהרניה לו", עכ"ל.

ובספר עיר מקלט בשם מאירת עינים (לתלמיד הרמב"ן) כתב: "ששמע מפי איש נאמן ומקובל הנס הגדול הנעשה בעגלה ערופה, שאחר כמה ימים שנערפה יצא ממנה תולעת גדולה, ואותו תולעת הולכת אחר הרוצח ונתדבק בבגדו ואין בריה יכולה לעקרו מבגדו עד שיתהמו האנשים הרואים, והדבר מתגלגל ובא לפני חכמים יודעים הסוד ומכירים שהוא הרוצח, ותופסין אותו ומוסרין אותו לבי"ד". וכע"ז כתב ברבינו בחי, "וכפר לשון גילוי הוא, שיגלה להם הרוצח, אם היו ישראל שבאותו הדור זכאין היתה העגלה הולכת עד בית הרוצח והורגים אותו שם".

והדברים צ"ע רב, דאין ידונו בית דין עפ"י התולעת, הרי תורה לאו בשמים היא. ועיין בכפות תמרים יומא (עה). שהקשה כעין זה אהא דאמרין שם שהמן היה מגיד לישראל איזה בן ט' לאשון בן ז' לאחרון והיה מגיד משפט לישראל עיי"ש, וכאן בדיני נפשות קשה יותר.

ועיין בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סימן קלא אות ה) שתייך, די"ל הכוונה שהיה הרוצח מודה ע"י זה, והגם שאין הורגין עפ"י הודאתו כדאיתא במכות (ה), מ"מ היכא שיש אומדנא והוכחה הורגין בהודאתו, לפי מ"ש רש"י במכש"ט הטעם דאין הורגין עפ"י עצמו דהוה מודה בקנס, ומהרש"א כתב בריש שור שנגח דהיכא אומדנא דמוכח לא הוי מודה בקנס, כגון בגמל האוחז בין הגמלים. ושמא כוונת התרגום שע"י כן יצא קול ויבואו עדים, וכן משמע מבעלי תוספות על התורה, שפירשו "ואתה תבער דם הנקי" - כאשר תעשה הטוב והישר כהלכה, יתבער הדם, שתכיר הרוצח מתוך העדות. [וכע"ז כתב הרמב"ן בשם המורה נבוכים].

ובספר בני בנימין לרבי יוסף רייך (פרמשילא תרג"ג), סיפר שהיה פעם בק' פרעמישלא בפרשת שופטים, "והלכתי בשבת קודש לקבל פני הרב הגאון רשכבה"ג ר' יצחק שמעלקיש זצ"ל [בעל ה"בית יצחק]", ודברתי עמו מן התרגום הנ"ל, ואמר כמסתפק אולי ע"י המורנין שהלכו עד בית הרוצח דנו אותו הסנהדרין, כמו שמבואר בגמ' סנהדרין (פא): בהורג נפש בעדות מיוחדת או שלא בהתראה שמכניסין אותו לכיפה, א"כ יוכל להיות הפירוש על ידי המורנין דנין הסנהדרין אותו להכניסו לכיפה בלחם צר ומים לחץ". ועיין בפרדס יוסף אות רפא.

ובספר נחל איתן (פי"ב סי"ג) תייך בשם הראב"ן שהמלך [וכן בי"ד] יכולים להרוג לצורך שעה אף באומד, או ע"י גואל הדם. וע"ע בפרדס יוסף בשלח סימן קד.

ונראה לתרץ עוד עפ"י מש"כ המהר"ץ חיות באריכות בספר תורת הנביאים (מאמר גילוי אליהו), שמה שאמרו שתורה לאו בשמים היא הוא רק לגבי דין חדש שלא נאמר בתורה, אבל לבירור הדברים סומכין על השמים, ועיין בברכי יוסף (או"ח סימן לב) שהאריך בזה, ובספר הדרש והעיון (שמות מאמר רלב ב, ובמדבר ח"א מאמר קמז ד) ג"כ האריך בזה, והוכיח כן מדברי התרגום יב"ע גופא בפ' תצוה ופ' פנחס, וכן מוכח בפ' חוקת, ולפ"ז באמת אפשר לסמוך על התולעת לגלות מי הוא הרוצח.

ויש מפרשים שבאמת בית דין לא היו דנין אותו, אלא התולעים בעצמן היו עושין בו המשפט, וכן כתב בליקוטי תורה מהאר"י הקדוש על אותו פסוק וז"ל, "ואמר רז"ל שהיה יוצא ממנו תולע אחד והיה ממית לאותו ששופך דם, וזהו רמז בפסוק ואתה תבער דם, ס"ת רמ"ה". ובפענח רזא כתב: "אל נחל איתן, שהוא קשה (עיין סוטה מה); לרמז על דבר קשה, דהיינו שאם לא ימצא ההורג תולעים יוצאים מן הנהרג ונכנסים בגופו של הורג וממיתים אותו כדאי בירושלמי... (מהר"ן בר נטרונאי). ובספר שכל טוב אומר שמהעגלה תולעים באים על הרוצח. ובהג"ה שם פירש, שאם עשו עגלה יצאו מהעגלה, ואם לא עשו יצא מהנרצח. ועיין עוד במדרש לקח טוב (פס"ז). ובהדר זקנים כתב, שהתולעים היו אוכלין את הרוצח בכל מקום שהוא. וברבינו בחי כתב עוד, "ושמעת, כי בנבילת גוף העגלה נעשה תולעת בדרך הטבע שהולך והורג הרוצח באשר הוא שם". ועיין בבן יהוידע (סוטה מו). דעגלה ונחל בגי' קוץ, מפני שהתולעים היו עוקצין את הרוצח.

ובשל"ה פ' שופטים כתב, "התולעים הולכין לבית הרוצח אצלו, ואע"פ שלא היו דנין אותו אלא עפ"י עדים, מ"מ היה מתבייש שידעו ישראל שהוא הרוצח".

הרמב"ן כותב בשם האבן עזרא שסיבת הדבר שהעיר הקרובה אל החלל צריכה להביא עגלה ערופה לכפרה, היא משום שלולי שעשו עבירה דומה לא נזדמן שיהרג אדם קרוב מהם (דברים כ"ד ד'). מבואר מדבריו דכיון שבני העיר הקרובה חטאו בדבר דומה, לכן עליהם להתכפר ככל הסדר הכתוב שם בפרשה. [ומש"כ שחטאו בדבר דומה ניתן לומר שמדובר בהלבנת פנים החמורה שדומה לרציחה כמבואר בגמ' (ב"מ נ"ח:)]. ויש להתבונן בזה דגם אם אכן הי' אצלם חטא דומה, הרי בודאי מסתבר שלא כל בני העיר חטאו בזה אלא אדם אחד בודד או כמה אנשים, וא"כ מדוע כולם חייבים בכפרה, עוד תמוה דלדבריו יוצא שהכפרה שהם זקוקים לה זה על חטאם הקודם שדומה לחטא הזה, וצריך להבין כיצד מתכפר להם גם החטא השני שעל ידו נתחייבו בעגלה ערופה, עוד צריך להבין הרי כל פר' עגלה ערופה נוהגת רק כאשר לא נודע מי הכהו, והרי גם כשיודעים מי הכהו ישנו להטעם הזה שלולי שחטאו בדבר דומה לא נהרג אחד מהם, וא"כ מדוע בזה לא צריכים כפרה.

ונראה דכאן התחדש יסוד גדול באחריות שיש על התנהגות הצבור, והיינו שאפי' אם מדובר בחטא של יחיד או מעטים אין זה רק ענין פרטי שלהם, אלא התביעה היא על כלל הצבור, ואין הם יכולים לפטור עצמם בזה שיחידים עשו את החטא, ויותר מכך רואים שעצם החטא הראשון שחטאו אותם יחידים בדבר דומה, יצר מצב של השפעה שלילית שגרמה לחטא השני שנעשה בקרבתם, ודבר זה נובע ממה שהתורה נתנה לכלל ישראל כציבור ולא ליחידים ועם ישראל התחייבו להיות ערבים זל"ז על קיום התורה, ולכן גם חטא של יחיד קשור לכלל הציבור. ובזה יבואר לנו פשרם של דברים, דעל אף שאחד בודד עשה את הרצח הזה, אבל אילו הם היו שלמים ונקיים בדבר הזה לא הי' קורה בסביבתם מעשה נורא זה שנוצר מחטאם הראשון שיתכן גם שאדם אחד בלבד מערים הוא שעשאו, ולכן הכפרה הנדרשת מהם היא בעיקר על השרש וההתחלה דהיינו על חטאם הראשון שחטאו בדבר דומה שעל ידו נסבב והגיע החטא השני של רצח זה שלא נודע מי הכהו. ומה שתמהנו מדוע כאשר יודעים מי הכהו אין את כל סדר הכפרה, נראה לבאר דבזה שעושים דין ומשפט הרי בזה עוקרים ומבודדים את כח הרע והשפעתו מכלל הציבור, וזה לכשעצמו מהוה כפרה על הציבור שמתנער מהרצח. ואפשר לומר באופן אחר שיש הבדל בין אחד שעושה את הרצח בגלוי ויודעים מיהו, שכאן אנו אומרים שעשה כן מכח הבחירה הפרטית שלו, ואין בזה שייכות לסביבתו, לבין רוצח שעשה את מעשהו בסתר ובהחבא, שאז נתבע מהציבור כפרה על חטאם הראשון, שיצר השפעה שלילית על אחרים, ויתכן גם שהרוצח מסתמך שהחשד יפול על אחרים שחטאו בדומה לזה, והוא לא יתן את הדין על מעשהו.

ועוד על גודל חובת האחריות על היחיד, יש ללמוד מפרשתנו, ממה שכתוב: "וירא את העגלות ותחי רוח יעקב אביהם", ופירש"י שיוסף מסר להם סימן, שכשפירש ממנו עסקו בעניני עגלה ערופה, ומק' המהר"ל ב'גור אריה' דמנין ידע יוסף שאביו יזכור את הענין שעסקו באותה שעה, ומבאר שלא היה זה דבר מקרי שלמדו סוגיה זו, ומשום דכששלחו אביו לעמק חברון התלווה אליו יעקב בדרך וא"ל יוסף שלא יטריח את עצמו ויחזור לביתו, וע"ז השיב לו יעקב שידע שמצוה גדולה היא ללוות את היוצא לדרך, כמו שמפורש בפר' עגלה ערופה שהזקנים מתודים שלא פטרנוהו לנהרג בלא לוויה ומזונות, וכל המתלווה אינו ניזוק, וזהו הסימן שמסר לו יוסף, להזכירו את אותו לימוד שלימדו בשעה שליווה שלכך לא ניזוק ולא ארע לו דבר.

ולאחר שראינו את כח השפעת הציבור לרעה הרי מידה טובה מרובה לאין ערוך, כמוש"כ החזו"א באיגרת: ואם היו בני תורה עמלים בתורה לאמיתתה היו מצילים ילדים ואנשים רבים, מהרהורי עבירה וכפירה וכי"ב בשפע קדשם בהשתפך רוח טהרה בעולם, ובסביבתו של בעל תורה אמיתי הדבר ניכר לעינינו השפעה מרובה על אנשים הרבה, מה שכל השתדלות מעשית לא תשיגנה, וכמו"כ יש רשמים על הרחוקים שאין עין הרואה מרגשת בהם לדקותם, (קוב"א ג' ס"ב).

טעם מצות עגלה ערופה

כ' החינוך במצות עריפת העגלה בנחל (תקל) עפ"י הרמב"ם במו"נ (ח"ג פ"מ), כדי שיתעורר לב כל העם בראותם את המעשה הגדול הזה... ויחדו כל השומעים ויתעורר רעיונם על הדבר, וכל היודע בדבר מיד יהמה לבבו ותעיר מחשבתו להגיד מה שהוא יודע לפני הזקנים ומתוך כך יבערו הרעים והרוצחים מקרבם. ומלבד הידיעה יש תועלת רב בהמעשה הגדול הזה להראות ולפרסם בהמון פרסום גדול כי חפץ הזקנים ואנשי הדעת יהיה למצוא הרוצח לנקום ממנו נקמת הנרצח. עכ"ל.

וכ"נ בדעת רש"י במתני' מז. משרבו הרוצחנין בטלה עגלה ערופה, ופי' שהרי מכירין בהן מי הרגיל להרוג. הרי דזו תכלית המצוה כדי להכיר את הרוצח. ועי' מהרש"א מו. דהכפרה ג"כ תלוי בה.

עוד מבואר בחינוך במצוה תקלא [האיסור לזרוע בנחל איתן] דמלבד התועלת במציאת הרוצח איכא תכלית בעצם היראה והריחוק משפ"ד שכ' "ויכניסו יראה בלבם על הדבר הרע הזה... ויניעו ללבם עם זה להרחיק ענין הרציחה מאוד". וצ"ע שלא הזכיר זה בעיקר המצוה (בתקל).

הרמב"ן בפר' שופטים השיג על הרמב"ם דלפי"ז יש בתחבולה הזו תועלת אבל המעשה איננו נרצה בעצמו והיה ראוי שיעשה בשדה טוב לזריעה שיכירו בו ראויו וכו'. וכ' דהטעם כענין הקרבנות הנעשים בחוץ כשעיר המשתלח ופרה אדומה, ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים.

רבנו בחיי הביא י"מ שנחל איתן מקום דשן ושמן, אשר לא יעבד בו ולא יזרע מכאן ואילך... וכ' דלפי' זה כאו"א ירבה בשמירת הדרכים שלא יזדמן ממשול רציחה בשום אחוזה, שהרי יודעים שיפסידו אחוזתם לגמרי ותהיה אסורה בהנאה לעולם. ועי"ש דג"כ דימהו לשעיר המשתלח.

מציאת הרוצח ע"י עריפת העגלה

ברמב"ם הנ"ל מבואר שע"י התעוררות לב העם ימצאו את הרוצח, ורבנו בחיי מפ' דזוהי אמירת הכהנים "כפר" שהוא לשון גילוי, שמבקשים שיתגלה הרוצח. אך בתרגום יונתן בס"פ שופטים מבואר שמיד אחרי העריפה יוצא נחיל תולעים מתוך העגלה והולכים עד הרוצח ועולים עליו ותופסים אותו בי"ד ודנים אותו. ורבנו בחיי כ' שאם אותו הדור זכאי, הולכת העגלה לבית הרוצח והורגים אותו שם. ובהדר זקנים לבה"ת פי' דלכן נקרא נחל איתן שהיה דינו קשה.

האחרונים דנו כיצד דנים אותו בי"ד עפ"י גילוי ניסי בלא עדים והתראה. [וכה"ק הכפ"ת ביומא עה. דאמר' שהמן שהיה מגיד משפט לישראל בספקות. ועי' פרד"ס פ"ר בשלח] ובאמת בפענח רזא כ' דהתולעים ממיתין אותו [ולא הבי"ד], ועי' בפס"ז. אך לשון הת"י הוא "ואחדין בי דינא יתיה ודיינין יתיה". וכ' הבית יצחק (י"ד ח"א קלג אות ה) דהכונה שע"ז הרוצח היה מודה ובמקום שיש אומדנא והוכחה הורגים עפ"י הודאה. וכע"ז כ' בכלי חמדה פ"ר שופטים (קנז). דע"י התולעים שמענים אותו, מכריחין אותו להודות, ובהכ"ג מתחייב עפ"י עצמו, עי"ש שהאריך בזה. ונקט לעיקר שאחר שהודה מכניסין אותו לכיפה שימות מעצמו, וכ"כ בחמדת ישראל. ועי' נחל איתן יב ס"ג.

אם היא בכלל קדשים ועבודה

עי' מנחות יח: ט"ו עבודות היציקות והבלילות... ועריפת עגלה וטהרת מצורע ונשי"כ. ועי' רש"י סוטה מה: דאע"פ שאינו איתן כשר משום דלא כתיב ביה עיכובא ולא נאמר אלא למצוה. וענין זה דבעי שנה עליו הכתוב לעכב הוא דוקא בקדשים. הרי דס"ל דע"ע בכלל קדשים. ועי' קר"א שהק' אמאי בעי שנה לעכב והרי אינה קדשים. ועי' זבחים ע: דכפרה כתיב בה כקדשים ולכן העריפה מטהרתה מידי נבילה. ובע"ז כט: ילפי' דגם אסורה בהנאה כקדשים. אמנם עי' קידושין נז. בתוד"ה כפרה דמשמע דהוא רק לימוד שיש בה איסור' כבכדשים אבל אינו לכל דיניה ז"א דל"ח קדשים. וכ"מ בתוס' יומא נט: (ד"ה והרי) דאין בה מעילה. אך המאירי בקידושין כ' דמועלין בה, ועי' תו"י יומא סא. והאריך בזה בנח"א סי' יג חא. ועי' מהרש"ל בקידושין (נז. ברש"י) דיניה כקדשים, ובפנ"י שם מבואר דהיא כקדשים.

הרש"ש (מה: דייק בגמ' ועורפין אותה דמשמע שעריפתה כשרה בישראל, מדלא קאמר שכהן עורפה. וכ' דצ"ע ממנחות. אך עי' רש"י חולין קלג רע"א דעריפת עגלה בכהנים. אמנם בבית יצחק או"ח לה (בשולי המכתב ד"ה והנה) כ' דהוא רק לש"י ר"ש ע"ש.

הבע"ה בפר' וישב כ' בן זקנים" ר"ת זרעים קדשים נשים ישועות מועד, וביאר בס' משאת המלך דסדר קדשים לימד יעקב את יוסף יתור מאחיו, ולפי"ז א"ש הסימן דעגלה ערופה השייכת לס' קדשים דהוא לימוד מיוחד ליוסף.

יירא את העגלות

פירש"י סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו, בפר' עגלה ערופה. ומקורו בב"ר פצ"ד ג ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק.

ופי' הראשונים [עי' בעלי התוס' וחזקוני, ועי' גר"א] עפ"י מדרש שכאשר יעקב ליווה כששלחו מעמק חברון אל"ל יוסף שלא יטרח. והשיב יעקב שגדולה לויה כדמצינו בעגלה ערופה שמי שאינו מלוה כאילו שופך דם. ובמשכיל לדוד הכריח כן דודאי לא היה מסדר הלימוד שהרי כבר מסר לו כל תורתו. ועי' במושב זקנים דהקו' היא מה סימן יש בזה והלא רבים היו יושבים בישיבתו של יעקב וידעו מה למדו, וע"ז בא המדרש לתרץ שהיה בינו לבינו כשליהו.

הפענח רזא פי' שרמז לאביו שבזכות שליחו לא הרגוהו אחיו. וכע"ז כ' הגור"א דרמזו בסימן זה שלא יתכן שניזק שהרי ליווה לכך ידע יעקב שבאמת הוא חי.

עגלות או עגלות

התוס' [במושב זקנים] הק' על רש"י מ"ה שייך עגלות לעגלה ערופה והלא עגלה ערופה היא בהמה, והעגלות של יוסף ששלח היו של עץ. ומחמת קו' זו י"מ (תוס' השלם ה) ובחזקוני) שעסקו בפר' עגלות דמשכן. [שיעקב נטע ארזים, וכשליהו את יוסף שאלו למה לך, וא"ל עתידין בני לעשות משכנו וכו'] וכ"ה ברש"י על המ"ה, עי' מת"כ.

המתנות כהונה על המ"ה כ' דהכוונה לעגלות אלא שמשנה הניקוד. וכ' ע"ז הרד"ל דנראה כי שם עגלות שבמקרא הוא ע"ש שנמשכות בעגלות בקר, וא"כ בעגלה רמזו עגלה. ועי' רשב"ם שהסימן בעגלות היה שיוסף מושל משום שאין יוצאות ממצרים שלא עפ"י מושל כמ"ש בבכורות כה: אין פרה וחזירה יוצאת ממצרים. ומבואר דפי' עגלות בקר. ובמושב זקנים (שם) תי' שבאותם עגלות היו בהמות למושכן, וכ"כ בפענח רזא. והחזקוני פי' בזה וז"ל "וי"מ שבאותן עגלות היו בהן עגלות למשוך אותם, ובכך היה סימן, שהלשון נופל על הלשון... והוכחה יש בדבר דכתיב אשר שלח עפ"י פרעה, וכי צריך היה יוסף שהיה שליט ליטול רשות לשלוח עגלות לאביו, אלא מהעגלות היה צריך ליטול רשות שאין פרה וחזירה יוצאת משם... ועגלות אלו שלח יוסף שלמות עפ"י פרעה". ועי' בפ"י הרא"ש.

נחל איתן

נחלקו הראשונים אם נחל זה הוא נהר או עמק, ואם איתן הוא חזק [שוטף - רמב"ם] או קשה, [סלע - רש"י ורשב"ם ורא"ש ורמב"ן].

רש"י עה"ת פי' "קשה שלא נעבד". ובסוטה מו: איתן הוא סלע. ובפסחים כב. (ד"ה ויוצאין) פי' דנחל הוא עמק וראיתו מהכא. ועי' ברכות נד: דכ"פ נחלי ארנון - עמק, (ויובן בזה מ"ש בבמדבר כא, טז) ועי' רד"ק יואל ד"ה. ומשמע שמפרש "אשר לא יעבד ולא יזרע" הוא פירושו של איתן, והרמב"ן השיג עליו דהרי לא יעבד הוא איסור לעתיד. ומ"מ דייק המהרי"ק (קנח) בד' הרמב"ן דבעיקר הדין ג"כ ס"ל דנחל איתן הוא קרקע קשה. וכ"ד הרשב"ם ב"ב נה סע"א ד"ה הנחל כגון נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע, קרקע קשה מלא צורות ואבנים שאין ראוי לזריעה. [ובדבריו מוכח כנ"ל דלא יעבד הוא פירושא דאיתן]. והסמ"ע בחו"מ ערה ה' נקט בפשי' כד' הרשב"ם. ועי' כס"מ פ"ג ממתנו"ע. וכ"ד הרא"ש בפאה פ"ב מ"א.

הרמב"ם בהל' רוצח (ט, ב) כ' נחל ששוטף בחוזקה וזהו איתן האמור בתורה. וכן בפיה"מ - ענין "איתן" עצום. [-מהדו' מה"ק]. ועי' תו"י וגליון רעק"א ואחם צבי סי' לב.

המהרי"ק קנח כ' דבמתני' (מה: איתן כמשמעו קשה, משמע כד' רש"י וכן בפסוקים שהביאה הגמ'. וכ"מ בלשון המשנה (מה: ומורידין אותה לנחל איתן, דהוא עמק. ולד' הרמב"ם כ' התו"י ששורדים ע"י הנחל.

המאירי בדה"ח: הק' על הרמב"ם מהגמ' שם בתולת קרקע שאין עפרה תיחוח, ונ"מ לנחל איתן, ולהדיא שאינה נהר. וכה"ק בשאלת יעבץ כד. ועי' בשו"מ תליתאה שצד מ"ש ליישב דהוא רק לר' יאשיהו.

בשרשים לרד"ק (נחל) כ' דנחל איתן היה בו מים שהרי כתוב (כא, ו) ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל. ובתורה"א בפאה רפ"ב הביא ראהי לפי' הרמב"ם מפסחים ג. דמשמע שנחל איתן הוא מקום מים. ועי' משנה ראשונה שם. וע"ע נחלת יעקב על פירש"י פר' שופטים. ועי' במראה הפנים על הירוש' פ"ט ה"ה שהאריך ליישב דעת הרמב"ם, וכ' דהוא פלוג' דמתני' וברייתא.

נושאי הפרשיות הקרובות

ויחי - מצוה לקיים דברי המת
שמות - הרמת יד על חברו (מלא)
וארא - ענייני כשפים
בא - ענייני קידוש החודש

ד"ת להג"ל אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף" רח' שדי חמד

מעוניין בחברותא? התקשר עכשיו!

אנשים רבים מחכים לחברותות שונות
במקומות שונים ובנושאים שונים
הטלפון שלך יכול לעזור להם ולך

התקשר עכשיו
9141217
24 שעות ביממה

קובעי עיתים

לתרומות והנצחות: 050-4122753

עלון זה יוצא לע"נ
הרב שמואל צבי בן הרב הרב כתריאל קיסלניק
נלב"ע י"ט טבת תשס"ד ת.ג.צ.ב.ה.